

اولویت بندی عوامل مؤثر بر ورشکستگی مالی بانکها و مؤسسات اعتباری

(از نظر کارکنان بانک قرض الحسنه مهر ایران استان اصفهان)

دکتر مهدی فدایی

استادیار گروه اقتصاد، دانشگاه پیام نور

fadaeemahdi@phd.pnu.ac.ir

مسعود کاظمی فرد

نویسنده مسؤل دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت دولتی، دانشگاه خوراسگان

kazemifard@yahoo.com

چکیده

ورشکستگی بانکهای کشور پدیده ای است که اخیراً مورد توجه بانک مرکزی، بانکها و مؤسسات اعتباری قرار گرفته است، زیرا اثرات مخربی بر شبکه بانکی داشته و اثرات آن به سایر بانکها نیز سرایت یافته وکل اقتصاد را تحت تأثیر قرار می دهد. از آنجایی که نشانه های بالقوه ورشکستگی قبل از وقوع ورشکستگی نمایان می گردد، بنابراین شناسایی متغیرهای هشدار و پیش بینی به موقع و صحیح این بحران، فرصتی را در اختیار مدیران و اعتباردهندگان جهت اعمال و تمهیدات بازدارنده قرار می دهد. همچنین، رتبه بندی و اولویت بندی این عوامل از درجه اهمیت خاصی برخوردار است. هدف این پژوهش عوامل مؤثر بر ورشکستگی بانکها می باشد. بدین منظور چند شاخص در نظر گرفته شده است که میزان این شاخصها می تواند نشانگر وضعیت بانک باشد و اگر از نظر مقداری در محدوده خاصی قرار بگیرند هشدار برای قرار گرفتن بانکها در آستانه ی ورشکستگی است. عوامل در نظر گرفته شده در این پژوهش عبارتند از: وضعیت صورت های مالی بانک، فعالیت های غیربانکی توسط بانکها، ارتباط دولت و شبکه بانکی، شیوه های افزایش سرمایه در نظام بانکی، شفاف سازی بانک مرکزی پیرامون مباحث نظارتی، برخورد مقام پولی با پدیده بازار غیرمتشکل پولی (مربوط به مؤسسات مالی و اعتباری). با توجه به مطالب بیان شده، پژوهش حاضر با استفاده از روش به اولویت بندی و رتبه بندی این عوامل از نظر کارکنان بانک قرض-*SPSS23* رتبه بندی فریدمن و با استفاده از نرم افزار الحسنه مهر ایران می پردازد. بر اساس نتایج به دست آمده، برخورد مقام پولی با پدیده بازار غیرمتشکل پولی (مربوط به مؤسسات مالی و اعتباری) رتبه اول و ارتباط دولت و شبکه بانکی رتبه دوم را به خود اختصاص داده است.

واژگان کلیدی: ورشکستگی، بانک، مؤسسات مالی اعتباری، اولویت بندی، بانک قرض الحسنه مهر ایران

۱- مقدمه

طی دو دهه اخیر بروز بحران های مالی در سیستم بانکی، باعث متضرر ساختن بسیاری از بانک ها و مؤسسات اعتباری و ورشکستگی برخی از آنها در اقتصاد جهانی گردیده است. در نتیجه وقوع چنین بحران هایی است که شناسایی منابع بروز بحران در جهت تصمیم گیری برای کاهش شدت و اثرات آن اهمیت پیدا می کند.

بروز بحران در سیستم مالی می تواند به خروج پس انداز سپرده گذاران از بانک ها منجر شود. به طوری که اگر نااطمینانی به سیستم بانکی و شرایط ناپایدار توسط پس اندازکنندگان احساس شود و آنان راهی بهتر برای نگهداری پس اندازهای خود بیابند، اقدام به خروج سپرده های خود از بانک ها می نمایند. به علاوه، از آنجا که بانک ها بخش عمده ای از سپرده های مشتریان را به صورت تسهیلات اعطا کردند، در صورتی که تسهیلات به موقع بازپرداخت نشود، با کاهش ناگهانی منابع مواجه شده و در شرایط بدبینانه حتی ممکن است وضعیت به ورشکستگی بانک ها هم منجر شود. به طور کل می توان گفت بحران مالی به یک شوک یا تغییر ناگهانی و سریع در همه یا اکثر شاخص های مالی شامل نرخ های بهره کوتاه مدت، قیمت دارایی ها، تغییر در رفتار و عملکرد مدیریتی، ورشکستگی و سقوط مؤسسات مالی اطلاق می شود (کریمی، ۱۳۸۵). این که یک آشفتگی کوچک مالی به بحران مالی بینجامد، به عوامل مختلفی بستگی دارد. شکنندگی رشد اعتبارات بانکی، سرعت معکوس شدن انتظارات، فرو ریختن اعتماد عمومی (مانند شکست یک مؤسسه مالی و ...) همه در شکل گیری بحران نقش دارند.

در ایران بانک ها بزرگ ترین نهاد مالی بوده و اعتبارات رگ حیات سیستم بانکی و تمام واحدهای اقتصادی می باشند. همچنین توزیع اعتبارات برای هر دو بخش فوق متأثر از سیاست های کلان اقتصادی علی الخصوص در حوزه مالی و پولی هستند. از آنجا که بانک های کشور از لحاظ سرمایه اکثراً وابسته به بخش دولتی می باشند، در نتیجه اولین توجه به منظور تأمین منابع به سوی این بانک ها منعطف می شود. در شرایطی که بانک های دولتی از حمایت دولت برای جلوگیری از ورشکستگی برخوردارند، افزایش مطالبات معوق موجب عدم تحقق اهداف ارائه تسهیلات بانکی در جهت رشد اقتصادی کشور و اتلاف منابع محسوب می گردد. علاوه بر مشکل رابطه ی سیستم بانکی با بخش دولتی که یکی از عمده دلایل مؤثر بر ورشکستگی بانکها می باشد، عوامل دیگری نیز بر ورشکستگی بانکها مؤثر می باشند که در این پژوهش به بررسی این عوامل و رتبه بندی آنها از دید کارکنان بانک قرض الحسنه مهر ایران اصفهان پرداخته می شود و در واقع، هدف اصلی پژوهش رتبه بندی عوامل مؤثر بر ورشکستگی بانکها می باشد. به همین منظور در ادامه به بررسی مبانی نظری پژوهش پرداخته شده و سپس به بررسی و رتبه بندی عوامل مؤثر بر ورشکستگی بانکها پرداخته می شود.

۲- مبانی نظری تحقیق

۱-۲- ورشکستگی بانکها

ورشکستگی بانک های کشور، پدیده ای است که اخیراً مورد توجه بانک مرکزی، بانک ها و مؤسسات مالی و اعتباری قرار گرفته است. از آنجایی که نشانه های بالقوه ورشکستگی قبل از وقوع ورشکستگی نمایان می گردد، بنابراین شناسایی متغیرهای هشدار و پیش بینی به موقع و صحیح این بحران فرصتی را در اختیار مدیران و اعتباردهندگان جهت اعمال تمهیدات بازدارنده قرار می دهد. بانکها به دلیل نقش خاصی که در اقتصاد کلان ایفا می کنند و نیز به این دلیل که مجموعه منحصر به فردی از خدمات را ارائه می کنند، یعنی وام های بلندمدت می دهند و در عین حال تضمین می دهند که بدهی هایشان را به طور نقدی ایفا کنند، توجه مقرراتی شدیدی را به خود معطوف می کنند. اما به رغم این برخورد مقرراتی ویژه، باز هم بانکها دچار مشکل می شوند. در 30 سال گذشته بسیاری از کشورها با اقتصادهای پیشرفته، بحران های جدی در بخش بانکی خود را تجربه کرد ه اند. کمیته بازل در سال 2004 در بررسی ورشکستگی بانکها در هشت کشور (آلمان، ژاپن، نروژ، اسپانیا، سوئد، سوئیس، بریتانیا و ایالات متحده آمریکا) روندهای مشترک ذیل را ملاحظه کرد:

ریسک اعتباری، خصوصاً در وام‌های مربوط به اموال غیرمنقول، منجر به مشکلات گسترده بانکی در سوئیس، اسپانیا، بریتانیا، نروژ، سوئد، ژاپن و ایالات متحده آمریکا شد. همچنین ریسک بازار، منجر به اولین مرحله مشکلات پس‌اندازها و وام‌های ایالات متحده آمریکا شد. آزادسازی اقتصادی (مقررات زدایی) یکی از ویژگی‌های مشترک بحران‌های بانکی بزرگی بوده است که اغلب با نظام‌های نظارتی فاقد آمادگی کافی برای تغییرات، همراه بوده‌اند. ریسک تمرکز اعتبار، معمولاً بخش غیرمنقول، در 9 مورد از 13 مورد بحران‌های بانکی مشاهده شد. سطح بحران، تفاوت‌های گسترده‌ای داشت. در سوئیس، بریتانیا و اخیراً در ایالات متحده آمریکا، تنها بانک‌های کوچک از بحران‌ها آسیب دیدند. در اسپانیا، نروژ، سوئد، ژاپن و ایالات متحده آمریکا در دهه 1980، کل سیستم بانکی از این بحران متاثر شد. در اکثر مواردی که بحران‌های گسترده ایجاد شدند، نیاز به نوعی حمایت دولتی وجود داشت، در بعضی اوقات، این حمایت دولتی متضمن مبالغ کلانی بود. در تمامی مواردی که نیاز به مبالغ کلان حمایت دولتی وجود داشت، بحران به دلیل مشکلات ریسک اعتباری ایجاد شده بود. اکثر کشورها پس از بحران‌ها تغییرات نظارتی و مقرراتی را آغاز کردند، به استثنای انگلستان که پس از بحران بانک‌های کوچک این کار را انجام داد.

بحران مالی جهانی به تاریخچه ورشکستگی بانک‌ها در جهان مطالبی افزوده است و همچنان هم در حال افزودن آن‌هاست. در نیمه نخست سال 2009 شرکت فدرال بیمه سپرده‌ها، به عنوان دریافت‌کننده مطالبات 36 بانک ورشکسته منصوب شد. ورشکستگی بانک ایندی مک در جولای 2008 و واشینگتن میوچوال در سپتامبر 2008 نمایان‌گر دو مورد از بزرگ‌ترین ورشکستگی‌های بانک‌ها در تاریخ ایالات متحده آمریکا است. در اروپا بانک‌های بزرگی که با مشکل مواجه شدند عبارت بودند از رویال بانک اسکاتلند در بریتانیا، بانک هالیفکس در اسکاتلند، نوردن راک، برد فورد و بینگلی بانک بلژیکی فورتیس و بانک بلژیکی فرانسوی دکسیا. اگرچه اکنون خیلی زود است که یک ارزیابی کلی در مورد ماهیت ورشکستگی بانک‌ها در بحران مالی جهانی داشته باشیم اما می‌توان از این امر مطمئن بود که اثر این ورشکستگی تا سال‌های سال حس خواهد شد (شونر و تیلور، ۲۰۱۴).

یکی از مشهودترین شاخص‌های ورشکستگی بانک‌ها، عدم رعایت مقررات کفایت سرمایه است. یکی از دغدغه‌های همیشگی نهادهای ناظر بر نظام پولی، برخورداری بانک‌ها از سرمایه کافی برای مواجهه با نوسانات اقتصادی و استفاده از آن در رفع مشکلات حرف‌هایشان است. این نگرانی نه تنها برای حمایت از سپرده‌گذاران بلکه برای حفظ سلامت نظام اقتصادی لازم است. کفایت سرمایه بانک برای پوشش زیان‌های احتمالی ناشی از پرداخت تسهیلات و تعهدات مربوط به فعالیت‌های زیر خط ترازنامه بانک‌ها بسیار با اهمیت است (احمدیان، ۱۳۹۴).

همچنین، از جمله مخاطرات پیش روی بانک‌ها می‌توان به ریسک‌های بانکی از جمله ریسک بازار، ریسک نقدینگی، ریسک اعتباری و ریسک تجاری اشاره نمود. ریسک جزء ذاتی فعالیت‌های بانکی بوده و با توجه به محدودیت منابع مالی و تسهیلات در اختیار بانک، ارزیابی توان بازپرداخت مشتریان بانک پیش از اعطای تسهیلات، یکی از مهم‌ترین چالش‌های پیش روی سیستم بانکی کشور است (جلیلی و دیگران، ۱۳۸۹).

۲-۲- اهداف و انواع رژیم‌های ورشکستگی بانک‌ها

در یک جهان ایده‌آل، با یک بانک ورشکسته مانند هر کسب و کار ورشکسته دیگری برخورد خواهد شد. یعنی آن بانک در مسیر تصفیه قرار خواهد گرفت و دارایی‌های آن فروخته خواهد شد تا به طلبکاران پرداخت شود. با این حال متأسفانه ماهیت خاص بانک‌ها بدین معناست که نمی‌توانیم بانک‌ها را مانند کسب و کارهای دیگر تلقی کنیم. این امر به دو علت است. نخست به این دلیل که بخش عمده تعهدات بانک‌ها سپرده‌ها و بنابراین وجه نقد هستند، اکثر کشورها رژیم خاصی را دارند تا اطمینان حاصل کنند که سپرده‌گذاران در مقابل زیان‌ها حمایت شده‌اند و سریع‌تر از سایر طبقات طلبکاران، پرداخت به آن‌ها انجام می‌گیرد (این یکی از مهم‌ترین اهداف یک طرح بیمه سپرده است). دوم این‌که برخی از بانک‌ها نقش بسیار مهمی را در نظام مالی ایفا می‌کنند،

خواه به دلیل اندازه بزرگ آن‌ها و خواه به دلیل میزان معاملاتشان با سایر بانک‌ها و لذا مشمول تصفیه قرار دادن آنها می‌تواند زبان‌های اقتصادی جدی داشته باشد.

این بانک‌ها بزرگ‌تر از آن هستند که اجازه دهیم ورشکسته شوند و لذا به‌طور کلی بدون تهدید ورشکستگی بر هر کسب و کار تجاری که حاکم است، فعالیت می‌کنند. این فاکتورها بدان معنا هستند که بسیاری از کشورها تصمیم گرفته‌اند بانک‌های ورشکسته را متفاوت از سایر انواع کسب و کارها مدنظر قرار دهند و یک رژیم ویژه ورشکستگی را بر آن‌ها اعمال کنند. بریتانیا یکی از آخرین مراکز عمده بانکداری بود که همچنان رژیم ورشکستگی عمومی را بر بانک‌ها اعمال می‌کرد اما کاستی‌های این ترتیبات در پرونده بانک نوردن راک آشکار شد. در این پرونده لازم بود این بانک به تملک دولت درآمد زیرا هیچ راه حل دیگری برای حل مساله آن وجود نداشت. در نتیجه بحران مالی جهانی موجب شده است که نزدیک شدن رهیافت‌ها در رابطه با بانک‌های ورشکسته تشویق شود (میرباقری و دیگران، ۱۳۹۵).

نظام‌های عام راجع به ورشکستگی در سراسر جهان تفاوت‌های گسترده‌ای با یکدیگر دارند. تفاوت‌های میان این نظام‌ها بنیادین است و ناشی از هدف و کارکرد مبنایی حقوق عام ورشکستگی در مقابل نظام نظارت بانکی است. این اهداف و کارکردها با اهداف و کارکردهای نظارت بانکی تفاوت دارند. حقوق عام راجع به ورشکستگی - یعنی حقوقی که به ورشکستگی یک فرد یا یک کسب و کار می‌پردازد - مبتنی بر برخورد منصفانه و حمایت از طلبکاران فرد یا شرکت ورشکسته است. نگاهی که یک بانک ورشکسته می‌شود، اهداف حقوق عام راجع به ورشکستگی، و نیز حقوق راجع به نظارت بر بانک‌ها در آن واحد مرتبط و مهم هستند و گاه، حتی با یکدیگر تعارض پیدا می‌کنند. هاپکس اظهار داشته است که رژیم‌های ورشکستگی بانک‌ها باید تعادلی میان این اهداف خصوصی (یعنی اهداف مربوط به [حمایت از] طلبکاران خصوصی) و اهداف عمومی (یعنی اهدافی که به نظام مالی در کل مربوط می‌شوند) برقرار کنند و پنج هدف را برای حقوق ورشکستگی بانک‌ها تعیین می‌کند:

- حفظ انگیزه‌های بالا برای ایفای تعهدات قراردادی (اجتناب از مخاطره اخلاقی)؛
- برخورد متفاوت اما منصفانه با مدعیانی که وضعیت مشابهی دارند (اصل برابری)؛
- پیشگیری از این که رقابت میان طلبکاران، ارزش دارایی‌های شرکت ورشکسته را کاهش دهد (افزایش دادن میزان دارایی‌هایی که باید تقسیم شوند)؛

- حفظ آثار خارجی مثبتی که با عملیات شرکت ورشکسته همراه هستند؛

- پیشگیری از آثار اجتماعی سوء ناشی از شکست‌های مالی (اجازه دادن به ورشکستگان برای اینکه نیازهای اساسی خود و ابزارهای تجارتشان را حفظ کنند).

با توجه به این مجموعه پیچیده اهداف، عجیب نیست که بسیاری از کشورها در مورد ورشکستگی بانک‌ها قواعدی دارند که با قواعد راجع به ورشکستگی سایر شرکت‌ها و افراد متفاوت است. اکنون تعداد اندکی از کشورها هستند که برای خاتمه فعالیت بانک‌ها بر قواعد عام راجع به ورشکستگی تکیه می‌کنند و رژیم ویژه‌ای برای ورشکستگی بانک‌ها ندارند. برخی از کشورها برای خاتمه فعالیت بانک‌ها از فرآیندهای اداری استفاده می‌کنند که در آن ناظر بانکی، بیمه‌گر بانک یا سایر دستگاه‌ها این قدرت را دارند که حافظ اموال/مدیر تصفیه را منصوب کنند. سایر کشورها از فرآیند قضایی استفاده می‌کنند که در آن ناظر بانکی (یا مدیران یا طلبکاران بانک) باید از دادگاه تقاضا کنند که حافظ اموال/مدیر تصفیه یا دریافت‌کننده مطالبات را منصوب کند.

در تحقیقی که در مورد 73 سازمان بیمه سپرده در اقتصادهای توسعه یافته، اقتصادهای در حال توسعه و اقتصادهای در حال گذار (به استثنای ایالات متحده آمریکا) انجام شد، 20 کشور گزارش دادند که دادگاه، دریافت‌کننده مطالبات بانک ورشکسته را منصوب می‌کند؛ 17 کشور گزارش دادند که بانک مرکزی، وزارت دارایی یا مقام ناظر، دریافت‌کننده مطالبات را منصوب می‌کند؛ و تنها سه کشور گزارش دادند که بیمه‌گر سپرده چنین اختیاری را دارد.

صندوق بین‌المللی پول برخی از نقاط قوت و ضعف هر یک از رژیم‌های فوق‌الذکر را این‌گونه ارزیابی می‌کند:

فرآیند نظارتی فراقضایی، کارآمدی بیش تری از فرآیند دادگاه محور دارد؛ در صورتی که عمل فوری برای بستن یا انتقال مسوولیت بانک مورد نیاز باشد، این مزیت بزرگ است. با این حال، اعطای این اختیار به ناظر که به سرعت عمل کند و از تاخیراتی که همواره در رسیدگی های قضایی وجود دارند اجتناب کند، یک هزینه اساسی نیز دارد. خارج کردن دادگاه باعث می شود که طلبکاران بانک و سایر افراد ذینفع از تضمین های شکلی و ماهوی که در رسیدگی های مناسب قضایی از آن بهره مند خواهند شد، محروم شوند. این استدلال در زمانی که بیمه گر سپرده به عنوان دریافت کننده مطالبات منصوب می شود قوت بیشتری دارد، چرا که بیمه گر سپرده معمولاً درگیر تعارض بین منافع خود به عنوان یکی از بزرگترین طلبکاران بانک و نقش خود به عنوان یک دریافت کننده بی طرف مطالبات است (حسین پور دولاح، ۱۳۹۵).

۲-۳- شاخص های مرتبط در ارتباط با ورشکستگی بانکی در ایران

۱- کفایت سرمایه

براساس اصول کمیته بال (۱) که در ایران در حال حاضر مبنای انجام نظارت فعالیت بانکی است، کفایت سرمایه در سطح ۳ درصد تعیین شده است. در محاسبه کفایت سرمایه براساس اصول فوق برای همه دارایی ها وزنی یکسان در نظر گرفته شده است. این در حالی است که براساس اصول بال (۲) سطح استاندارد کفایت سرمایه بین ۳ تا ۱۲ درصد لحاظ می شود. در محاسبه کفایت سرمایه بر اساس اصول بال (۲) وزنی مشخص براساس ریسک دارایی در محاسبه مورد توجه قرار می گیرد. در مجموع در صورتی که سهم دارایی های با ریسک بالا در سبد دارایی های بانک بالا باشد، نسبت کفایت سرمایه بر مبنای بال (۲) رقمی بسیار پایین تر از نسبت محاسباتی براساس اصول بال (۱) می باشد. در ایران براساس ماده (۳) آیین نامه کفایت سرمایه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، حداقل نسبت کفایت سرمایه در سطح ۳ درصد تعیین شده است.

در مطالعه انجام شده در پژوهشکده پولی و بانکی (۱۳۹۲) نسبت کفایت سرمایه محاسبه شده است. این محاسبه بر مبنای آیین نامه کفایت سرمایه و دارایی های موزون شده انجام که نتایج آن در جدول زیر ارائه شده است. براساس محاسبات صورت گرفته ملاحظه می شود در میان بانکهای کشور در سال ۱۳۹۱، بانک های خصوصی از بالاترین نسبت کفایت سرمایه برخوردار بوده اند. کمترین کفایت سرمایه در این سال مربوط به بانک های خصوصی شده و پس از آن بانک های تخصصی بوده است. نسبت کفایت سرمایه در بانک های خصوصی شده و تخصصی کمتر از ۳ درصد بوده است. لازم به ذکر است نسبت کفایت سرمایه برای بزرگترین بانک کشور از نظر میزان دارایی در این سال یعنی بانک ملت ۴/۷ درصد و برای بانکهای سپه، مسکن و پست بانک به ترتیب برابر با ۱/۷، ۴ و ۳/۶ درصد محاسبه شده است. چنانچه سهم دارایی های هر یک از این چهار گروه بانکی از مجموع دارایی های بانکی مورد توجه قرار گیرد، نسبت کفایت سرمایه به صورت میانگین برای سیستم بانکی ۸/۲۱ محاسبه می شود.

سرمایه بانک نقش حفاظت بانک در مقابل مخاطرات را برعهده دارد و لذا سرمایه باید متناسب با میزان دارایی بانک باشد. عدم تناسب بین رشد دارایی ها و رشد سرمایه امکان بروز بحران بانکی را تقویت می نماید ضمن آنکه افزایش سهم دارایی های توأم با ریسک بالا این امر را به شدت تشدید می نماید. کاهش ریسک دارایی های بانکی غالباً با کاهش بازده دارایی ها همراه است. براساس پژوهش مورد اشاره پوشش بانکی ارتقای کفایت سرمایه در بانکهایی که چنین تجربه ای را داشته اند توأم با رشد بیشتر دارایی های با ریسک پایین و بدون ریسک بوده و نسبت های سودآوری آنها نیز همراه با افزایش کفایت سرمایه کاهش یافته است.

جدول ۱. نسبت کفایت سرمایه در گروه های مختلف بانکی (۱۳۹۱)

نوع بانک	متوسط کفایت سرمایه در دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۱	نسبت کفایت سرمایه در سال ۱۳۹۱	سهم دارایی های بانکی در سال ۱۳۹۱
خصوصی	۹/۸	۱۰/۴۸	۲۳
خصوصی شده	۵/۸	۶/۶	۳۶
دولتی	۶/۷	۹/۳	۲۰
تخصصی	۱۱/۱	۷/۴۵	۲۱

مآخذ: پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۹۲

۲- کیفیت دارایی

یکی از شاخص های مهم کیفیت دارایی های یک بانک مطالبات غیر جاری است. وجود این مطالبات باعث راکد شدن منابع بانکی و کاهش دفعات چرخش پول در بانک، افزایش هزینه ها، گسترش عدم اطمینان و افزایش ریسک اعتباری شده و از سوی دیگر فرصت دریافت خدمات مربوط به اخذ تسهیلات را برای سایر مشتریان کاهش داده و در نهایت باعث کاهش سودآوری بانک ها می گردد. از محرک های مهم بروز این پدیده کاستی های موجود در نظارت بانکی است. در جدول ۲ نسبت مطالبات غیر جاری به سرمایه پایه و نیز تسهیلات اعطایی برای گروه های مختلف بانکی در سال ۱۳۹۱ ارائه شده است. بر این اساس نسبت مطالبات غیر جاری به تسهیلات اعطایی برای بانک های دولتی و خصوصی حداکثر بوده و برای بانک های تخصصی پایین ترین میزان بوده است.

جدول ۲. ارزیابی کیفیت دارایی های نظام بانکی بر مبنای شاخص مطالبات غیر جاری (۱۳۹۱)

نوع بانک	مطالبات غیر جاری به سرمایه پایه	مطالبات غیر جاری به تسهیلات اعطایی
خصوصی	۹۹	۱۸
خصوصی شده	۱۰۹	۱۲
دولتی	۳۴۴	۱۸
تخصصی	۸۰	۹

مآخذ: پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۹۲

۳- کیفیت نقدینگی

دارایی های نقد و دارایی هایی که بدون تحمل هزینه سریعاً قابل تبدیل به وجه نقد باشند، نقش مهمی در ارتقای توانایی بانک برای عبور از بحران های مالی مقطعی ایفا می نماید. کیفیت پایین نقدینگی بانک ریسک نقدینگی را در خصوص بانک به شدت افزایش می دهد. مهم ترین شاخص در ارزیابی کیفیت نقدینگی بانک ها، نسبت های مربوط به مقاومت بانک در شرایط بحران نقدینگی است که در این خصوص پنج شاخص نسبت دارایی نقد به سپرده، نسبت ماندگاری سپرده، پوشش نوسانات، پوشش بدهی کوتاه مدت و قابل معرفی هستند. در جدول ۳ این شاخص ها برای گروه های مختلف بانکی در سال ۱۳۹۱ ارائه شده است:

جدول ۳. ارزیابی کیفیت نقدینگی های بانکی (۱۳۹۱)

نسبت بدهی پرنوسان	پوشش بدهی کوتاه مدت	پوشش نوسانات	نسبت ماندگاری سپرده	نسبت دارایی نقد به کل سپرده	نوع بانک
۳۵/۱	۲۵/۷	۳۴/۴	۱/۷	۱۲/۱	دولتی
۴۱/۹	۱۵/۸	۳۶/۴	۱/۴	۲۳/۴	تخصصی
۳۸/۸	۳۱/۴	۴۶/۱	۱/۴	۱۷/۹	خصوصی شده
۱۰/۶	۱۰۳	۱۷۳/۸	۸/۲	۱۸/۴	خصوصی

مآخذ: پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۹۲

چنانچه ملاحظه می گردد وضعیت شاخص نسبت نقد به کل سپرده در بانک های دولتی نسبت به سایر بانک ها در موقعیت نامناسب تری قرار داشته و لذا ریسک نقدینگی مرتبط در این خصوص به صورت نسبی بالا ارزیابی می شود. کاهش ماندگاری سپرده گرچه هزینه های تأمین منابع را برای بانک کاهش می دهد، لکن باعث کاهش منابع پایدار و بلندمدت برای بانک می شود که این امر سبب افزایش ریسک نقدینگی می گردد.

بر اساس اطلاعات ارائه شده در جدول ۳ وضعیت بانک های خصوصی در این خصوص بسیار مناسب تر از بانک های دولتی و خصوصی شده ارزیابی می شود. منابع ارزان قیمت در مقایسه با منابع گران قیمت پایداری پایین تری دارند. ناپایداری به مفهوم تأثیرپذیری سریع سپرده ها در مقابل شوک های اقتصادی است. در شرایط تشدید تورم مراجعه به بانک ها برای استرداد منابع ارزان قیمت به شدت افزایش می یابد که در این صورت بانک برای خروج از شرایط بحرانی مورد نظر متحمل زیان خواهد شد. وجود منابع پایدار گرچه هزینه تأمین منابع را برای بانک به دنبال دارد، لکن نقش مهمی در کاهش ریسک نقدینگی بانک ایفا می نماید. چنانچه مشخص است وضعیت بانک های خصوصی پیرامون سه شاخص پوشش نوسانات، پوشش بدهی کوتاه مدت و نسبت بدهی پرنوسان بسیار مناسب تر از سه گروه بانکی دیگر است. در این خصوص بانک های دولتی بدترین وضعیت را دارند. وضعیت نامناسب سه شاخص کیفیت دارایی، کیفیت نقدینگی و کفایت سرمایه در خصوص بانک های کشور در شرایطی در سطور بالا ترسیم گردید که با مراجعه به پیمایش سازمان مدیریت صنعتی (۱۳۹۴)، در خصوص رتبه بندی ۵۳۳ شرکت برتر ایران در سال ۱۳۹۱ تصویر دیگری از نظام بانکی ترسیم شده است. اهم نکات این پیمایش پیرامون گروه بانک ها و مؤسسات اعتباری به شرح زیر می باشد:

- ۵۷ درصد دارایی، ۲۶ درصد فروش و ۱۷ درصد ارزش افزوده مجموع ۵۳۳ شرکت برتر ایران مربوط به گروه بانک ها و مؤسسات اعتباری بوده است.

- ۵۷ درصد دارایی و ۲۵/۵ درصد فروش ۱۳۳ شرکت برتر ایران مربوط به گروه بانک ها و مؤسسات اعتباری بوده است.

- در بین ۱۳ شرکت برتر کشور با بالاترین میزان دارایی، ۳ مورد مربوط به گروه بانک ها و مؤسسات اعتباری بوده است.

- در بین ۵۳ شرکت برتر ایران از نظر میزان فروش، ۱۶ مورد مربوط به گروه بانک ها و مؤسسات اعتباری بوده است.

- از بین ۱۳ شرکت برتر کشور از نظر رشد ارزش افزوده در سال ۱۳۹۱، سه مورد مربوط به گروه بانک ها و مؤسسات اعتباری کشور بوده است.

به نظر می رسد ضعف در شاخص های ارائه شده پیرامون سلامت و ثبات بانکی از یک سو و از سوی دیگر بزرگی جایگاه اقتصادی بانک ها و مؤسسات اعتباری در اقتصاد کشور (بر اساس یافته های پیمایش مذکور) این واقعیت را بسیار پررنگ می نماید که بر هم خوردن ثبات در سیستم پولی و بانکی کشور تا چه میزان می تواند برای اقتصاد کشور زیان بار باشد و لذا از این منظر به روشنی اهمیت جدی گرفتن تقویت نظارت بانکی و نیز مقولاتی مانند نظام مند ساختن پدیده توقف و ورشکستگی بانکی مشخص می شود.

۳- روش تحقیق و ابزار جمع آوری داده ها

این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه پژوهش، توصیفی و علی می باشد. همچنین، از نظر گردآوری داده ها از نوع اکتشافی - استنتاجی می باشد.

از روش کتابخانه ای برای تدوین مبانی نظری استفاده شده است.

جهت کسب اطلاعات مورد نظر از جامعه آماری با هدف پاسخ گویی به سوالات پژوهش از تکنیک ها و ابزارهای مختلفی مثل پرسشنامه، مصاحبه و مشاهده استفاده می شود. پرسشنامه در قالب ۲۷ سؤال و ۶ متغیر اصلی طراحی گردیده که متغیرها به شرح زیر می باشند.

ورشکستگی بانکی مشخص می شود.

۱. وضعیت صورت های مالی بانک

۲. فعالیت های غیربانکی توسط بانک ها

۳. ارتباط دولت و شبکه بانکی

۴. شیوه های افزایش سرمایه در نظام بانکی

۵. شفاف سازی بانک مرکزی پیرامون مباحث نظارتی

۶. برخورد مقام پولی با پدیده بازار غیرمتشکل پولی (مربوط به مؤسسات مالی و اعتباری)

همچنین، مقیاس مورد استفاده در طراحی این پرسشنامه، مقیاس ۵ درجه لیکرت است و به منظور اولویت بندی عوامل، از روش فریدمن استفاده می شود. آزمون فریدمن یک آزمون ناپارامتری است که برای مقایسه سه یا بیش از سه گروه وابسته که حداقل در سطح رتبه ای اندازه گیری می شوند، مورد استفاده قرار می گیرد. این آزمون می تواند در مورد داده های پیوسته (فاصله ای یا نسبی) نیز به کار برده شود، اما در هنگام محاسبه این داده ها نیز رتبه بندی آن ها مدنظر قرار می گیرد. آزمون فریدمن معادل ناپارامتری آزمون F وابسته در تحلیل واریانس اندازه های تکراری است. در این حالت برای اجرای تحلیل واریانس داده های تکرار شده ضرورتی به وجود فرضیاتی مانند نرمال بودن توزیع، برابری واریانس ها و پیوسته بودن مقیاس وجود ندارد. بنابراین در تحلیل واریانس اندازه های تکراری چنانچه یک یا همه فرضیات ابتدایی مذکور رد شوند، از آزمون فریدمن استفاده می شود.

فرضیه ی صفر در این آزمون بیان می کند که توزیع مشاهدات در سنجش های تکرار شده یکسان هستند. یا به عبارت دیگر میان توزیع های ایجاد شده در اثر سنجش های مکرر روی یک گروه و یا بین گروه های همتا در زمینه متغیر وابسته تفاوتی وجود ندارد. محاسبه ی آماره ی فریدمن که آن را با χ^2_r نشان می دهند با استفاده از رابطه زیر امکان پذیر است به دو روش صورت می گیرد: (۱)

$$(1) \chi_r^2 = \frac{SS_{br}}{k(k+1)}$$

که در آن SS_{br} مجموع مجذورات رتبه ای بین توزیع ها و k تعداد مقوله ها یا توزیع ها می باشد که رتبه بندی در مورد آن ها صورت می گیرد.

$$(2) \chi_r^2 = \frac{12}{NK(k+1)} \sum (T_g)^2 - 2N(k+1)$$

که در آن N تعداد آزمودنی ها، k تعداد مقوله ها یا توزیع ها می باشد که رتبه بندی در مورد آن ها صورت می گیرد و T_g جمع رتبه های گروه g ام می باشد. مقدار SS_{br} نیز از رابطه زیر حاصل می شود:

$$SS_{br} = \frac{\sum(T_g)^2}{N} - \frac{(T_{all})^2}{N_a}$$

در این رابطه N_a تعداد کل رتبه های تمام گروه ها و T_{all} جمع کل رتبه های اختصاص داده شده به آزمودنی ها می باشند. مقدار آماره این آزمون با مقدار بحرانی حاصل از جدول توزیع کای دو با $k-1$ درجه آزادی و در سطح اطمینان مورد نظر، که معمولاً ۹۵٪ می باشد، مقایسه می شود. چنانچه $\chi^2_{r^2}$ بزرگتر از مقدار بحرانی جدول باشد، فرضیه صفر تأیید نمی شود.

۳-۱- شیوه نمونه گیری و حجم نمونه:

در پژوهش های کاربردی هر چقدر حجم نمونه به تعداد اعضای فراگیر نزدیک تر باشد پژوهش دارای روایی و پایایی بیشتری بوده و بر نتایج حاصله اطمینان بیشتری می توان نمود. از طرفی با توجه به روش آزمون آماری مورد استفاده برای این پژوهش می بایست حجم منطقی در نظر گرفت. بر پایه پیشنهاد جیمز استیونس (۱۹۹۶) در نظر گرفتن پانزده مورد برای هر متغیر پیش بین در تحلیل رگرسیون چندگانه با روش معمولی کمترین مجذورات استاندارد، یک قاعده سرانگشتی خوب به شمار می آید. همچنین به پیشنهاد لوهلین (۱۹۹۲) پژوهشگر باید روی گردآوری دست کم ۱۰۰ مورد یا بیشتر از آن برای حجم نمونه برنامه ریزی کند (هومن، ۱۳۸۷).

جهت تعیین حداقل حجم نمونه لازم، از فرمول کوکران برای جامعه محدود استفاده گردید:

$$n = \frac{(1-\alpha) (1371)(1/96)^2 (0/5)(1-0/5)}{(1371-1)(0/05)^2 + (1/96)^2 (0/5)(1-0/5)}$$

که در آن:

n = حداقل حجم نمونه لازم

N = حجم جامعه آماری

p = نسبت توزیع صفت در جامعه

$Z_{\alpha/2}$ = مقدار به دست آمده از جدول توزیع نرمال استاندارد (در این تحقیق و با در نظر گرفتن مقدار خطای ۰/۰۵، مقدار

به دست آمده از جدول توزیع نرمال استاندارد ۱/۹۶ می باشد).

d = خطای پذیرفته شده توسط محقق یا بازه قابل تحمل از برآورد پارامتر مورد نظر (معمولاً در علوم اجتماعی برابر ۰/۰۵

در نظر گرفته می شود) (رفیع پور، ۱۳۷۸). نمونه آماری به دست آمده برای این پژوهش، ۴۰ نفر از کارکنان بانک قرض الحسنه مهر ایران می باشد.

۳-۲- پرسشنامه پژوهش

در این قسمت، پرسشنامه پژوهش ارایه می گردد. این پرسشنامه شامل ۲۷ سؤال می باشد که برای ۶ شاخص مورد نظر پژوهش مطرح شده اند.

۴- بررسی پایایی و روایی پرسشنامه پژوهش

۴-۱- برآورد روایی^۱ پرسشنامه

روایی به این مفهوم اشاره دارد که وسیله اندازه گیری چیزی را که ادعا می کند، دقیقاً همان چیز را اندازه بگیرد، یعنی متناسب با آن باشد و برای اینکه پرسشنامه ای حداقل دارای روایی صوری و محتوایی باشد باید سؤال های آزمون با توجه به مبانی تئوریک دقیقاً مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد تا میزان ارتباط و تناسب آنها با موضوع روشن گردد. لذا به منظور تعیین

¹ Validity

روایی صوری و محتوایی، پرسشنامه تهیه شده برای چند تن از اساتید و افراد جامعه آماری ارسال شده و از نظرات آن‌ها استفاده شده است.

۳-۸-۲- برآورد پایایی^۲ پرسشنامه‌ها

در این تحقیق برای مشخص نمودن پایایی درونی پرسشنامه‌ها از ضریب آلفای کرونباخ^۳ استفاده گردیده است. این روش برای محاسبه هماهنگی درونی ابزار اندازه‌گیری از جمله پرسشنامه‌ها یا آزمون‌هایی که ویژگی‌های مختلف را اندازه‌گیری می‌کنند، به کار می‌رود. در این پژوهش با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه 23، آلفای کرونباخ برابر ۰/۸۹ محاسبه شد که با توجه به آن که در پژوهش‌های علوم انسانی، ضریب آلفای بالاتر از ۰/۷۵ قابل قبول است، لذا می‌توان پایایی پرسشنامه مذکور را خوب ارزیابی نمود.

۳-۹- ابزار تجزیه و تحلیل

برای پردازش و تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده، از نرم‌افزار SPSS 23.0 استفاده شده است. همچنین از روش‌های مختلف آماری توصیفی جهت بررسی و مقایسه اطلاعات بدست آمده از طریق پرسشنامه، استفاده گردیده است.

۴- تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

همان‌گونه که پیش‌تر نیز بیان شد، از آزمون فریدمن برای رتبه بندی عوامل مؤثر بر ورشکستگی بانک‌ها استفاده می‌شود.

نتایج حاصل از این رتبه‌بندی در جدول زیر قابل مشاهده است. بر اساس نتایج به دست آمده، در بین شاخص‌های در نظر گرفته شده، از دیدگاه کارکنان بانک قرض الحسنه مهر ایران؛ برخورد مقام پولی با پدیده بازار غیرمتشکل پولی (مربوط به مؤسسات مالی و اعتباری) رتبه اول و ارتباط دولت و شبکه بانکی رتبه دوم را به خود اختصاص داده است.

جدول ۴. رتبه بندی شاخص‌ها

رتبه	امتیاز	متغیر اصلی
4	3/54	وضعیت صورت‌های مالی بانک
5	3/24	فعالیت‌های غیربانکی توسط بانک‌ها
۲	3/68	ارتباط دولت و شبکه بانکی
۶	2/89	شیوه‌های افزایش سرمایه در نظام بانکی
3	3/61	شفاف‌سازی بانک مرکزی پیرامون مباحث نظارتی
۱	4/05	برخورد مقام پولی با پدیده بازار غیرمتشکل پولی (مربوط به مؤسسات مالی و اعتباری)

منبع: یافته‌های تحقیق

همچنین، در این قسمت معناداری میانگین‌های پژوهش با استفاده از آزمون t ارائه می‌شود. آزمون t بررسی می‌کند که آیا میانگین یک جامعه برابر مقدار مفروضی است یا نه؟ به عبارت دیگر در این آزمون فرضیه‌های صفر و یک به صورت زیر بدست می‌آید:

² Reliability

³ Cronbach Alpha Coefficient

H_0 : مشاهدات دارای توزیع نرمال با میانگین μ و واریانس σ^2 باشند.

H_1 : مشاهدات مستقل از هم باشند.

در واقع، بر اساس این آزمون فرضیه‌های پژوهش در قالب فرضیه‌های اصلی و فرعی مورد بررسی قرار می‌گیرند و بر اساس نتایج به دست آمده، فرضیه‌ها تأیید یا رد می‌شوند. معیار قضاوت در این آزمون احتمال به دست آمده می‌باشد. اگر احتمال به دست آمده کمتر از ۰/۰۵ باشد، حاکی از معنادار بودن سؤال بوده و اگر بیشتر از ۰/۰۵ باشد نشانه عدم معناداری در سطح ۰/۰۵ می‌باشد. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، کلیه میانگین‌ها معنادار بوده و در واقع، شش شاخص در نظر گرفته شده بر ورشکستگی بانک‌ها اثر معناداری دارند.

جدول ۵. آزمون معناداری میانگین‌ها

بازه اطمینان ۹۵٪	P-value	درجه آزادی	آماره t	فرضیه	
					حد پایین
0/9708	0/7006	0/000	39	12/511	وضعیت صورت‌های مالی بانک
0/9675	0/4325	0/000	39	5/293	فعالیت‌های غیربانکی توسط بانک‌ها
10/0396	0/6229	0/000	39	8/071	ارتباط دولت و شبکه بانکی
0/7921	0/3329	0/000	39	4/956	شیوه‌های افزایش سرمایه در نظام بانکی
10/0066	0/6059	0/000	39	8/138	شفاف‌سازی بانک مرکزی پیرامون مباحث نظارتی
10/1249	0/7679	0/000	39	10/724	برخورد مقام پولی با پدیده بازار غیرمتمثل پولی (مربوط به مؤسسات مالی و اعتباری)

منبع: یافته‌های تحقیق

۵- نتیجه گیری

ورشکستگی بانک‌های کشور پدیده‌ای است که اخیراً مورد توجه بانک مرکزی، بانک‌ها و مؤسسات اعتباری قرار گرفته است، زیرا اثرات مخربی بر شبکه بانکی داشته و اثرات آن به سایر بانک‌ها نیز سرایت یافته و کل اقتصاد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بروز بحران در سیستم مالی می‌تواند به خروج پس‌انداز سپرده‌گذاران از بانک‌ها منجر شود. به طوری که اگر نااطمینانی به سیستم بانکی و شرایط ناپایدار توسط پس‌اندازکنندگان احساس شود و آنان راهی بهتر برای نگهداری پس‌اندازهای خود بیابند، اقدام به خروج سپرده‌های خود از بانک‌ها می‌نمایند. به علاوه، از آنجا که بانک‌ها بخش عمده‌ای از سپرده‌های مشتریان را به صورت تسهیلات اعطا کردند، در صورتی که تسهیلات به موقع بازپرداخت نشود، با کاهش ناگهانی منابع مواجه شده و در شرایط بدبینانه حتی ممکن است وضعیت به ورشکستگی بانک‌ها منجر شود. از آنجایی که نشانه‌های بالقوه ورشکستگی قبل از وقوع ورشکستگی نمایان می‌گردد، بنابراین شناسایی متغیرهای هشدار و پیش‌بینی به موقع و صحیح این بحران، فرصتی را در اختیار مدیران و اعتباردهندگان جهت اعمال و تمهیدات بازدارنده قرار می‌دهد. در همین راستا، پژوهش حاضر با استفاده از روش رتبه‌بندی فریدمن و با استفاده از نرم‌افزار SPSS23 به اولویت‌بندی و رتبه‌بندی این عوامل از نظر کارکنان بانک قرض‌الحسنه مهر ایران می‌پردازد. بر اساس نتایج به دست آمده، برخورد مقام پولی با پدیده بازار غیرمتمثل پولی (مربوط به مؤسسات مالی و اعتباری) رتبه اول و ارتباط دولت و شبکه بانکی رتبه دوم را به خود اختصاص داده است.

۶- منابع

- پیروزفر، اکبر (۱۳۸۶)، مطالبات معوق بانک‌های دولتی. بانک و اقتصاد، شماره ۸۷، ص ۴۹-۴۶.
- حیدری، هادی؛ زواریان، زهرا؛ نوربخش، ایمان (۱۳۸۹)، بررسی اثر شاخص‌های کلان اقتصادی بر مطالبات معوق بانک‌ها. فصلنامه پول و اقتصاد، شماره ۴، ص ۲۱۹-۱۹۱.
- صفدری، نفیسه (۱۳۸۷)، اعتلای سیستم بانکی با پوشش ریسک ناشی از مطالبات معوق. تازه‌های اقتصاد، شماره ۱۲۲، ص ۷۰-۶۶.
- طیبی، سید کمال (۱۳۸۷)، اثرات بحران‌های سیستم بانکی بر رشد بخش‌های اقتصادی ایران. مجموعه مقالات نوزدهمین همایش بانکداری اسلامی. میرباقری، میرناصر (۱۳۹۵)، ارزیابی ثبات مالی و تبیین عوامل مؤثر بر ثبات مالی بانک‌های کشور. فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، شماره ۱۵، ص ۲۳-۴۲.
- Babouček, Ivan & Jančar, M. (2005). Effects of Macroeconomic Shock to the Quality of the Aggregate Loan Portfolio. Czech National Bank, Working Paper Series, No. 1, PP. 1 – 62.*
- Bikker, J. A., & Metzmakers, P. A. J. (2002). Bank Provisioning Behaviour and Procyclicality. Research Series Supervision, No. 50, PP. 1- 21.*
- Blaschke, W., Jones, M. Majnoni, G. & Peria, S. M. (2001). Stress Testing Financial Systems: an Overview of Issues, Methodologies, and FSAP Experiences. IMF Working Paper, No.188, PP. 2 - 56*